

S.A.ABDULLAYEVA

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

e-mail: sevincabdullayev9@mail.ru

:<https://orcid.org/0009-0003-6096-7520>

Azərbaycan Dillər Universiteti

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 134)

10.62021/0026-0028.2024.4.005

İNGİLİS DİLİNDƏ SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİ VƏ ONLARIN FUNKSİYALARI

Xülasə. İngilis dilinin zəngin qrammatikasının əsas aspektlərindən biri söz birləşmələridir. İngilis dilində söz birləşmələri müxtəlif növ sözlərdən ibarət olub cümlənin mənasını genişləndirir və ya daha aydın ifadə edir. İngilis dilində söz birləşmələrinin növləri, xüsusiyyətləri və onların düzgün istifadəsi mühüm rol oynayır. Bu məqalədə söz birləşmələri və onların funksiyalarından danışılır.

Açar sözlər: söz birləşmələri, təsviretmə, mənanı genişləndirmə, mənanın tamlığı, qrammatik uyğunluq

Giriş. İngilis dili dünya üzrə ən geniş yayılan dillərdən biridir və onun zəngin qrammatikasının əsas aspektlərindən biri söz birləşmələridir. İngilis dilində söz birləşmələri müxtəlif növ sözdən ibarət olub cümlənin mənasını genişləndirir və ya daha aydın ifadə edir. Bu məqalədə ingilis dilində söz birləşmələrinin növləri, xüsusiyyətləri və onların düzgün istifadəsi ətraflı şəkildə izah olunur.

Əsas hissə. Söz birləşməsi iki və ya daha çox sözün birləşməsi ilə yaranan və cümlədə müəyyən məna daşıyan strukturdur. Bu sözlər bir-birinə bağlı olub birlikdə müəyyən bir funksiyanı yerinə yetirirlər. İngilis dilində söz birləşmələri müxtəlif formalarda ola bilər və onların cümlədəki yeri və istifadəsi qrammatik qaydalarla müəyyən olunur. Söz birləşmələrinin ingilis dilində özünəməxsus daimi qrammatik modelləri vardır və bu birləşmələr bu modellər üzrə fəaliyyət göstərir. Dilin qrammatik quruluşundan asılı olaraq yaranmış bu modellər dilin tarixi inkişaf prosesində çox az dəyişikliyə uğrasa da, ümumiyyətlə, sabit qalır və müxtəlif mənalı birləşmələrin əmələ gəlməsində qəlib rolunu oynayır. Söz birləşmələrini əmələ gətirən sözlər arasında məna əlaqələri ilə birlikdə qrammatik əlaqənin olması da vacibdir. Qrammatik əlaqədə olmayan sözlər söz birləşməsini əmələ gətirə bilməz. Bundan əlavə söz birləşməsi sözlərin semantik-sintaktik vahidindən əmələ gəlir və bu iki cəhət söz birləşməsinin mahiyyətini təşkil edir. Söz birləşmələrini əmələ gətirən sözlərin hansı nitq hissəsinə aid olması həmin birləşmələrin statusunun təyin edilməsində aparıcı meyardır. V.V.Vinoqradovun da qeyd etdiyi kimi bu, ilk olaraq, nitq hissələrinin “morfoloji xüsusiyyətlərindən” irəli gəlir. Təbii ki, bu birləşmələrin yaranmasında birləşmənin hər iki komponenti vacibdir. Lakin söz birləşməsinin ümumi mənsubiyyəti birləşmədəki əsas sözlə, tabe edən sözlə müəyyənləşir [7, s. 13].

İngilis dilində söz birləşmələri müxtəlif növlərə bölünür. Onların əsas növləri aşağıdakılardır:

İsmi birləşmələr (Noun Phrases) ismin və ya isim funksiyası daşıyan sözlərin birləşməsi ilə yaranır. Bu birləşmədə əsas rol ismin üzərinə düşür, qalan sözlər isə onu müəyyən

edir və ya genişləndirir. Məsələn: “The big house” – Burada “house” əsas isimdir, “the” və “big” isə onu müəyyən edir. “A beautiful garden” – “garden” əsas isimdir, “a” və “beautiful” onu təsvir edir. “Extended family” – “Immediate family” – “dysfunctional family” – “family” əsas isimdir, “extended, immediate, dysfunctional” onu müəyyən edir.

“I see my **extended family** once a year, during our **annual family vacation**”.

Feili birləşmələr (Verbal Phrases). Dildə feili birləşmələrin geniş yayılmaları, işləklik tezliyinin yüksək olması, mənaca zənginliyi və formaca müxtəlifliyi onların söz birləşmələri arasında xüsusi çəkiyə malik olmasından xəbər verir. Feili birləşmələr feil və ona bağlı sözlərin birləşməsindən ibarətdir. Əsas söz feil olur, qalan hissələr isə feilin məzmununu genişləndirir və onun nə zaman, necə və hansı şəraitdə baş verdiyini göstərir. Feili birləşmələrin tərəflərini təşkil edən sözlər çox mühüm münasibətlər ifadə edir. Bu münasibətlər iş, hal, hərəkətlə onların müxtəlif mənaları arasında sintaktik əlaqələr işığında özünü büruzə verir. Bu münasibətlərdə feil həmişə izah olunan hissə, birləşmənin müxtəlif nitq hissələrindən ibarət olan digər tərəfləri isə izah edən, aydınlaşdırən hissə kimi çıxış edir. Məsələn: “Has been working” – Burada əsas feil “working”, köməkçi feillər isə “has been”dir. “Will go” – “go” əsas feil, “will” isə gələcək zamana işarə edən köməkçi sözdür. “Make a commitment”, “make a compromise”, “make a guarantee”, “make friends” birləşmələrində – “make” əsas feil, “a commitment, a compromise, a guarantee, friends” feilin məzmununu genişləndirir. Feili birləşmələrin müxtəlifliyində və rəngarəngliyində komponentlərin hamısı eyni zamanda iştirak edir, lakin bu birləşmələrdəki komponentlər arasındakı əsas rol feilə məxsusdur və yalnız feilin sayəsində feili birləşmələrin əhatə dairəsi genişlənməmişdir.

Sifət birləşmələri (Adjective Phrases) sifət və ya sifət funksiyası daşıyan sözlərdən ibarətdir. Onlar isimləri təsvir edir və ya müəyyən edir. Məsələn: “Very interesting book” – “very interesting” sifət birləşməsidir və “book” ismini təsvir edir.

“Extremely difficult task” – “extremely difficult” birləşməsi “task” sözünü müəyyən edir. “Extremely beautiful face” – “extremely beautiful” birləşməsi “face” ismini təsvir edir.

“Pale blue eyes” – “pale blue” birləşməsi “eyes” ismini təsvir edir.

“Hideously ugly man” – “hideously ugly” birləşməsi “man” ismini təsvir edir.

“She lives in a **cute little house**” – “cute little” birləşməsi “house” ismini təsvir edir. Bu cür misallar çox vermək olar: “We adopted a **poor little dog** that had been abandoned in the park”. “They have three **pretty little girls**”.

Zərf birləşmələri (Adverb Phrases) feili, sifəti və ya başqa zərfi təsvir edən birləşmələrdir. Bu tip birləşmələr hərəkətin, sifətin və ya zərfin necə və hansı dərəcədə olduğunu bildirir. Məsələn: “Very quickly” – “very” – “quickly” zərfini müəyyən edir. “Almost always” – Bu birləşmə “always” zərfinin nə qədər tez-tez olduğunu bildirir. “It is **very painfully**” – “very painfully” zərfin dərəcəsini bildirir. “I was **ridiculously excited** about the prospect of becoming a dad” – “ridiculously excited” zərfin dərəcəsini müəyyən edir. “I slept **very little** last night”. “The couple is **happily married**” – “happily married” hərəkətin dərəcəsini ifadə edir.

Prepozisiyalı birləşmələr (Prepositional Phrases). Bu birləşmələr əksər hallarda cümlədə yer, zaman və digər münasibətləri bildirir. Məsələn:

“In the morning” – Bu prepozisiyalı birləşmə zaman bildirir.

“In the park” – Yer bildirən prepozisiyalı birləşmədir.

“They go for a walk **in the evenings** [2, s. 9].

Söz birləşmələrinin funksiyaları.

Söz birləşmələri cümlədə bir neçə funksiyayı yerinə yetirə bilər. Bunların əsas funksiyaları aşağıdakılardır:

Təsvir etmə – Söz birləşmələri isimləri, feilləri və ya sifətləri təsvir edərək cümlənin məzmununu daha aydın şəkildə ifadə edir. Məsələn:

“The **tall man**” – Burada isim olan “man” təsvir olunur.

“She **sings beautifully**” – Burada feili təsvir edən zərf birləşməsi işlədilib.

Mənanı genişləndirmə – Söz birləşmələri cümlənin mənasını genişləndirərək, əlavə məlumat verir. Məsələn:

“I will meet you **at the station**” – Prepozisiyalı birləşmə cümləyə yer haqqında məlumat əlavə edir.

“They are **extremely tired**” – Zərf birləşməsi yorğunluğun dərəcəsini bildirir.

Mətnin strukturunu asanlaşdırma – Söz birləşmələri ilə cümlələr daha strukturlu və məntiqli olur. Hətta mürəkkəb cümlələr belə söz birləşmələri ilə daha anlaşılan olur. Məsələn: “The book **that I read last week** was fascinating” – Burada “that I read last week” cümlə daxilində müəyyənlik ifadə edən birləşmədir.

İngilis dilində söz birləşmələrinin qurulması müəyyən qrammatik qaydalara əsaslanır. Bunların arasında əsas məqamlar aşağıdakılardır:

Söz birləşmələrinin hissələri *müəyyən bir ardıcılıqla* yerləşdirilməlidir. Məsələn, isim birləşmələrində müəyyənədicilər sözlər isimdən əvvəl gəlir:

“A beautiful flower” doğru quruluşdur, lakin “Flower beautiful a” səhvdir.

Birləşmədəki sözlər arasında **qrammatik uyğunluq** olmalıdır. Məsələn, feil və sifət zamanları uyğun olmalıdır: “She has been working hard” doğru birləşmədir, amma “She has been worked hard” qrammatik cəhətdən yanlışdır.

Mənanın təmliqi olmalıdır. Söz birləşməsi cümlədə müəyyən bir mənanı ifadə etməli və cümləni tamamlamaq üçün kifayət qədər məlumat verməlidir. Əks halda, cümlə natamam görünəcək. Məsələn: “The book on the table is mine” tam bir fikri ifadə edir, lakin “The book on the” natamamdır [3, s. 24].

Söz birləşmələri dilin müxtəlif üslublarında geniş istifadə olunur. Məsələn, rəsmi mətnlərdə daha mürəkkəb birləşmələr, gündəlik danışqda isə daha sadə birləşmələr istifadə olunur. Söz birləşmələrinin düzgün seçilməsi danışqda və yazıda dəqiqliyi və aydınlığı artırır.

İngilis dilində söz birləşmələri dilin zənginliyini və ifadə imkanlarını genişləndirir. Bir sıra söz birləşmələri öz hərfi mənalarda deyil, metaforlar kimi işlədilir. Məsələn, “**Something is lightning fast**” dedikdə ildirim keyfiyyətindən istifadə edərək “Bir şeyin çox sürətli olması”ndan danışılır.

Digər bir misal “**The root of the problem**” dedikdə “root” ağacın kökü mənasında problemin ən dərin, özək səbəbi nəzərdə tutulur. Metaforların çoxu “Light and dark” (ışq və qaranlıq), “water” (su), “fire” (od) və “plants” (bitkilər) kimi təbii dünyanın elementləri ilə düzəlir. Məsələn, “If someone’s face or eyes light up” – bir kəsin qəfildən çox xoşbəxt və həyəcanlı olmasıdır. Digər tərəfdən “If someone’s face or eyes darken” – bir kəsin qəfildən çox kədərli və qəmgin olmasıdır. “Dark days” və ya “dark times” – pis, problemlı günlərə və zamana işarədir [6, s. 96].

Həmçinin “Ideas are flowing” or “conversation is flowing” – fikirlərin və ya söhbətin axarlı olması deməkdir. “People poured/streamed into the stadium” – Çox sayda insanın stadiona axışması deməkdir. Əksinə “People trickled into the church” – yalnız az sayda insanın kilsəyə gəlməsi deməkdir. “Waves of disappointment” / “waves of sadness” birləşmələri güclü hisslərlə bağlıdır.

“A heated discussion” / “heated debate” söz birləşmələri tez-tez mənfi emosialarla bağlı qızğın müzakirə ifadə edir. “Fiery temper” və ya “tempers flared” ifadələri insanların əsəbiləşməyə başladığı situasiyaları təsvir edir. “Kindle” “spark” feilləri bir şeylərin qızışmağa başladığını təsvir edir. Məsələn, “kindle interest/enthusiasm/hope” birləşmələri – pozitiv şeylərin başladığını, “spark outrage/controversy” birləşmələri – neqativ şeylərin başladığını ifadə edir.

Daşlıq ərazilərdə bitki yetişdirilməsi çətin olduğundan, “something gets off to a rocky start” birləşməsi “başlanğıcdan çətinliklərlə üzləşən hər hansı bir şey” mənasını verir. “**A thorny issue**” (tikanlı məsələ) çətin, mürəkkəb məsələləri təsvir edir. “Blossom” sözü güllərin açılması və bütün gözəlliklərinin ortaya çıxması mənasını verir. Ona görə də “a

romance/friendship is blossoming” birləşmələri bir işin gözəl yolla inkişaf etməsi deməkdir. Əgər birinin səyləri yaxşı nəticələrini verməyə başlarsa, **“his efforts are bearing fruit”** ifadəsi işlədilir. Eləcə də **“Some event plants seeds of hope /seeds of jealousy”** birləşmələri kiçik hisslərin zamanla böyük hisslərə çevrilməsini ifadə edir.

Nəticə. İngilis dilində söz birləşmələri dilin zənginliyini və ifadə imkanlarını genişləndirir. Onların düzgün və səmərəli istifadəsi nitqi daha məntiqli və anlaşıqlı edir.

Elmi yenilik. Məqalədə söz birləşmələrinin müxtəlif aspektlərdə işlədilməsinin fərqli mənalar ifadə etdiyini müşahidə etdik. Eyni zamanda **“have, take, catch, pay, break, come, get”** kimi gündəlik feillərlə işlənən birləşmələr fərqli mənalarda işlədilir.

Tətbiqi əhəmiyyət. Bu məqalədə qeyd edilən qaydalar və nümunələr ingilis dilində söz birləşmələrinin öyrənilməsində və istifadəsində hər kəs üçün yararlı olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Greenbaum, S. A Student's Grammar of the English Language / S.Greenbaum, R.Quirk. – London: Longman. – 1990. – p. 490.
2. Huddleston, R. The Cambridge Grammar of the English Language / R.Huddleston, G.K.Pullum. Cambridge University Press. – 2002.
3. Leech, G., Deuchar, M., & Hoogenraad, R. English Grammar for Today: A New Introduction / G.Leech, M.Deuchar, R.Hoogenraad. Basingstoke [England]; New York: Palgrave Macmillan Palgrave Macmillan. – 2006. – p. 236.
4. Carter, R., & McCarthy, M. Cambridge Grammar of English: A Comprehensive Guide / R.Carter, M.McCarthy. – Cambridge University Press, – 2006. – p. 982.
5. Eastwood, J. Oxford Guide to English Grammar / J.Eastwood. Oxford University Press, – 1994. – p. 446.
6. Oliveira, Sh. 1000 English Collocations in 10 minutes a day / Sh.Oliveira, – 2013. – 128 p.
7. Виноградов, В.В. Грамматика русского языка / В.В.Виноградов. – Москва: Высшая школа, – 1972. – с. 602.

S.A.Abdullayeva

Phrases and their Functions in English

Summary

One of the aspects of the rich grammar of the English language is word combinations. Phrases are made up of different types of words that expand or clarify the meaning of a sentence. In English the types and characteristics of word combinations and their correct expression play an important role. This article talks about phrases and their functions.

Key words: *collocations, description, extension of meaning, completeness of meaning, grammatical consistency*

С.А.Абдуллаева

Фразы и их функции на английском языке

Резюме

Одним из аспектов богатой грамматики английского языка являются словосочетания. Фразы состоят из разных типов слов, которые расширяют или уточняют смысл предложения. В английском языке важную роль играют виды и характеристики словосочетаний, а также их правильное выражение. В этой статье рассказывается о фразах и их функциях.

Ключевые слова: *словосочетания, описание, расширение значения, полнота смысла, грамматическая последовательность*

Rəyçi: fil.f.d. V.S.Əliyeva

Redaksiyaya daxil olub: 06.11.2024